

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİNİN 2022 UKRAYNA KRİZİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Emre GÜNDOĞDU*^{ID}
Burçin ÇAKIR GÜNDOĞDU**^{ID}

Öz

Bu çalışma Avrupa Birliği (AB) enerji güvenliğini, 2022 Ukrayna krizinin AB enerji piyasaları üzerindeki doğrudan etkilerini bir “örnek vaka” olarak ele almak suretiyle gözden geçirmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası güvenlik çalışmalarının askeri olmayan tehditleri de içerecek şekilde disiplinler arası bir niteliğe birüdüğü vurgulanmakta ve çalışmanın metodolojisi gereği Kopenhag Okulu’nun tehditlerin çeşitliliğine bağlı olarak ortaya koyduğu güvenlik sektörleri açıklanmaktadır. Ayrıca, çalışmanın bu bölümünde “enerji güvenliği” kavramının tarihsel gelişimi ve güncel tanımı analiz edilmektedir. İkinci bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB’nin enerji güvenliğini etkileyen, Rusya ile doğrudan bağlantılı çeşitli politik krizler ortaya konulmakta ve Rusya’nın AB enerji güvenliğindeki rolü, AB’nin Rusya’ya olan enerji bağımlılığını gösteren ekonomik verilerin yardımıyla sergilenmektedir. Üçüncü bölümde, 2022 Ukrayna krizi karşısında AB’nin yürüttüğü enerji güvenliği politikaları ile bu politikalar paralelinde AB enerji piyasasında ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu bölümde ayrıca AB’nin 2022 Ukrayna krizinden kaynaklanan tehditler karşısında iklim, enerji ve demokrasi hedeflerini tutarlı bir enerji güvenliği politikası çerçevesinde nasıl birleştirebileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, AB-Rusya İlişkileri, 2022 Ukrayna Krizi, AB Yaptırımları, Enerji Fiyatları.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: egundogdu@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6114-4484.

** Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, e-posta: bucakir@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8578-4929.

ANALYSIS OF EUROPEAN UNION ENERGY SECURITY IN THE CONTEXT OF 2022 UKRAINE CRISIS

Abstract

This study reviews the European Union's (EU) energy security by considering the direct effects of the 2022 Ukraine crisis on the EU energy markets as a "case study". In the first part of the study, it is emphasized that international security studies have an interdisciplinary nature, including non-military threats, and the security sectors that the Copenhagen School has revealed depending on the diversity of threats are explained according to the methodology of the study. Additionally, the historical development of the concept of "energy security" and its current definition are analyzed in this part of the study. In the second part, several political crises directly associated with Russia which affected the EU's energy security in the post-Cold War period are introduced, and Russia's role in EU energy security is presented with the help of economic data demonstrating the EU's energy dependence on Russia. In the third part, the energy security policies of the EU in the face of the 2022 Ukraine crisis and the developments in the EU energy market in parallel with these policies are discussed. In this part, it is also discussed how the EU can combine its climate, energy, and democracy objectives within the framework of a coherent energy security policy in the face of the threats arising from the 2022 Ukraine crisis.

Keywords: Energy Security, EU-Russia Relations, 2022 Ukraine Crisis, EU Sanctions, Energy Prices.

Giriş

Rusya'nın 2022 yılındaki Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonu, dünya enerji piyasalarını alt üst etmiş, petrol ve doğal gaz fiyatlarını yaklaşık on yılın en yüksek seviyelerine çıkarmış ve ülkelerin birçoğunu enerji kaynaklarını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. "Uluslararası Enerji Ajansı'na" göre (IEA) Rusya, küresel pazarda dünyanın en büyük petrol ihracatçısıdır (International Energy Agency, 2022) ve Rusya'nın doğal gazı Avrupa piyasalarını beslemektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri girişiminin ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlar uygulamışlar ve bu ülkenin fosil yakıtlarından vazgeçme planlarını açıklamışlardır. Belirtmek gerekir ki, 2022 Ukrayna krizi Rusya'nın dünya ülkelerini enerji güvenliği bakımından endişeye sevk ettiği ilk askeri girişim değildir. Benzer endişeler, Rusya 2008'de Gürcistan'a müdahale ettiğinde ve 2014'te Kırım'ı ilhak ettiğinde de ortaya çıkmıştır. Bu tür askeri

girişimler dünya genelinde siyasi liderleri, potansiyel bir gıda krizinden sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik küresel çabalara kadar bir dizi konuda derin etkileri olabilecek enerji planlarını yeniden düşünmeye sevk etmiştir (Tollefson, 2022: 232).

2022 Ukrayna krizi AB açısından enerji arzı çeşitlendirmesinin ve yenilenebilir enerjiye yönelimi hızlandırmanın önemini ortaya koymaktadır (Le Billon, 2022). Bunun sebeplerini kavrayabilmek için üç hususa açıklık getirmek gerekmektedir:

Birincisi, AB, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi geleneksel güvenlik topluluklarından farklı olarak, işleyişi ve genişlemesi ilk aşamada başarılı işlevsel ekonomik entegrasyona ve ardından daha hassas siyasi alanlarda entegrasyonu tetikleyen yayılma dinamiklerine dayanan bir güvenlik topluluğudur (Baltag, 2022). Bu bakımdan AB, ulusal güvenlik kavramını bölgesel askeri savunma vurgusunun ötesinde askeri olmayan tehditlere ve sınır aşan risklere doğru yeniden tanımlamak suretiyle kapalı bir “güvenlik” kavrayışını aşan bir yaklaşıma sahiptir. Gerek genişleme politikası gerekse de güney ve doğusundaki komşu devletlere yönelik uyguladığı Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) bunu kanıtlamaktadır. Demokrasiyi ön koşul olarak belirlemiş olan AB’nin genişleme süreci açısından aday ülkelerde demokrasinin konsolidasyonu, modernleşme, ekonomik gelişme ve AB üyelik hedefinin iç içe geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Komşuluk politikası açısından ise AB’nin tehditlerin en fazla komşularından kaynaklandığından hareketle 2000’li yıllardan itibaren etrafında bir güvenlik çemberi yaratmayı öngördüğünü vurgulamak gerekir. Bu doğrultuda, AB 2000’li yıllarla birlikte ENP adı altında bir politika belirleyerek, AB coğrafyasının güneyinde ve doğusunda yakın ve iş birliği içinde ilişki kurabileceği demokratik rejimlere sahip devletlerden oluşan bir güvenlik çemberi oluşturma amacına yönelik bir dış politika izlemeye yönelmiştir. Dolayısıyla AB’nin sınırlarının ötesinde güvenliğini nasıl sağladığını analiz etmeye yönelik akademik girişimlerin, AB’nin genişleme süreci ve komşu üye olmayan ülkelere yönelik politikalarını dikkate alması gerekmektedir (Bremberg, 2015: 675; Gürsoy, 2009: 61, Aydın ve Atalay, 2012: 134).

Demokratikleşme çabasındaki ülkelere ekonomik destekte bulunmanın yanı sıra (Gürsoy, 2009: 61) kısıtlayıcı önlemler de (yaptırımlar), çatışmayı önlemek veya ortaya çıkan mevcut krizlere müdahale edebilmek açısından AB’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’ndaki (CFSP) önemli bir araçtır. AB yaptırımları, çeşitli önlemler yoluyla AB üyesi olmayan ülkelerin hükümetlerinin yanı sıra şirketleri, grupları, kuruluşları veya bireyleri hedef alabilmektedir. Bu önlemler silah ambargoları, giriş kısıtlamaları (seyahat yasakları), varlık dondurma ile ithalat ve ihracat kısıtlamaları gibi ekonomik önlemleri kapsamaktadır (European Commission, 2022). AB’nin 2022 Ukrayna krizi sonrası Rusya’ya

yönelik uyguladığı yaptırımları da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Devletlerin petrol geliri ile otokratik yönetim arasında kimi zaman zaman güçlü bir ilişki ortaya çıkabilmektedir; zira büyük doğal kaynak gelirlerine erişim imkânı, otokratik rejimleri yaptırımlar karşısında dirençli kılabilmektedir. Kişisel yönetim ve devasa petrol gelirlerinin birleşimi, revizyonist fikirlerin petrol tarafından finanse edilen kurumlar ve askeri aygıtlar aracılığıyla eyleme geçirilmesi olasılığını artırmaktadır. Nükleer caydırıcılık, NATO'nun çatışmaya girme konusundaki isteksizliğinin merkezinde yer alsada da bir diğer caydırıcı unsur Rusya'nın büyük doğal gaz ve petrol kaynakları üzerindeki kontrolüdür. Bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim otokratik rejimler tarafından kontrol edilen fosil yakıtlara olan bağımlılığın azaltılmasına ve bu tip rejimlerin finansal güçlerinin zayıflatılmasına yardımcı olabilmektedir (Le Billon, 2022).

İkincisi, AB'nin taraf olduğu BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ile ilgili sözleşmeye dayanan ve Kyoto Protokolü'nün işlevinin sona erdiği 2020 yılı sonrası iklim değişikliği rejimini oluşturmayı hedefleyen 2016 tarihli Paris Antlaşması (İklim Değişikliği Başkanlığı, 2022) halihazırda Birlik müktesebatının bir parçasıdır. AB, Paris Antlaşmasına yönelik "Ulusal Katkı Beyanı" (NDC) doğrultusunda, sera gazı emisyonlarını 1990 yılındaki seviyeye kıyasla 2030 yılına kadar %55 oranında azaltmayı öngörmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için öngörülen yasal değişiklikler ve yeni mevzuat teklifleri 2021 yılında "55'e Uyum" (*Fit for 55*) paketi kapsamında AB Komisyonu tarafından sunulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Üçüncüsü, 2022 Ukrayna krizi aynı zamanda tüketimi azaltmanın ve dolayısıyla enerji tasarrufuna yönelik çabaların önemine de işaret etmektedir. Kriz, ayrıca ilksel emtia fiyatlarının istikrara kavuşturulması konusunda hükümetler arası iş birliğinin önemini de ortaya koymaktadır. Güncel akaryakıt protestoları ve gıda krizlerinde görüldüğü gibi, değişken emtia fiyatları toplumsal huzursuzluğun risklerini ve maliyetlerini artırabilmektedir (Le Billon, 2022). Bu bakımdan günümüzde değerlendirilen kısa vadeli önlemler arasında alternatif gaz ithalatının güvence altına alınması ve kömür de dahil olmak üzere fosil yakıtların kullanımının geçici olarak artırılması gibi hususlar yer almaktadır (European Climate Foundation, 2022: 5).

Bu bilgiler ışığında, AB'nin fosil yakıtlara yönelmek ile iklim değişikliğiyle mücadele yürütmek arasında bir ikilem içerisinde olduğu gibi, otokratik bir yönetimi finanse etmek ile artan oranlarda enerji maliyetlerine katlanmak arasında da bir ikilem ile karşı karşıya olduğu göze çarpmaktadır. Çalışma, bu doğrultuda, AB'nin siyasi güvenlik (demokrasi-dışı rejimlerin zayıflatılması) ve çevre güvenliği (iklim değişikliğiyle mücadele) gibi geleneksel/askeri güvenlik anlayışı dışına taşan güvenlik sektörlerindeki kaygılarını da dış politika yapımı

sürecinde bir analitik faktör olarak dikkate alarak Birliğin gerek ulus-üstü gerekse de hükümetler-arası düzeyde 2022 Ukrayna krizi karşısında enerji güvenliğini sağlama konusundaki politik girişimlerini ve bu girişimlerin olası sonuçlarını tartışmaktadır.

Bu makale, AB'nin, Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı çeşitli krizlerden enerji güvenliği bağlamında olumsuz etkilenen bir aktör olarak enerji politikasını biçimlendirirken, ekonomik güvenlik (spesifik olarak arz güvenliği), çevre güvenliği (spesifik olarak iklim güvenliği) ve siyasi güvenlik (spesifik olarak demokratik rejimlerin güvenliği) sektörlerini uzlaştırma ihtiyacı duyduğu argümanını öne sürmektedir. Bu argümanın dayandığı kuramsal alt yapıyı Kopenhag Okulu'nun güvenliğin çok boyutluluğuna ilişkin güvenlik sektörleri yaklaşımı oluştururken, kavramsal alt yapı ise Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi'nin parametrelerini detaylandığı "enerji güvenliği" kavramı ile sağlanmaktadır. Çalışma Avrupa Birliği'nin, iklim ve demokratikleşme hedefleriyle çelişmeyecek bir biçimde enerji arzını kısa vadede güvence altına almasının nasıl mümkün olabileceği sorusuna yanıt aramakta ve AB'nin 2022 Ukrayna krizinden kaynaklanan tehditler karşısında geliştirdiği enerji güvenliği politikalarının AB enerji güvenliğine katkısını tartışmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın yapısının hangi ölçütlere göre tasarlandığını açıklamak gerekmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik olgusuna geniş bir pencereden bakma gerekliliğinden hareketle güvenliğin askeri sektör ve güç kullanımının/kullanım tehdidinin ötesine genişletilmesi konusundaki Kopenhag Okulu'nun başlattığı akademik tartışma ele alınmaktadır. Bu noktada ekonomik güvenliğin bir parçası olarak çalışmanın kavramsal temelini teşkil eden enerji güvenliğinin tarihsel gelişimi açıklanarak enerji güvenliği kavramının içerdiği "mevcudiyet" (*availability*), "erişilebilirlik" (*accessibility*), "ekonomiklik" (*affordability*) ve "sosyal kabul edilebilirlik" (*acceptability*) gibi faktörler açıklanmaktadır. İkinci bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin enerji güvenliği çerçevesinde Rusya ile ilişkilerinin önemli dönüm noktaları ele alınmaktadır. Bu bölümde ilişkilerin "siyasi güvenlik", "çevre güvenliği" ve "ekonomik güvenlik" olguları bakımından analizi – bu olguların birbiriyle iç içe geçen sıkı bağlantısı sebebiyle – bir arada yapılmaktadır. Üçüncü bölümde 2022 Ukrayna krizi karşısında AB'nin geliştirdiği enerji güvenliği politikaları ile bu politikalar paralelinde AB enerji piyasasında ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu bakımdan öncelikle AB'nin ilgili kriz karşısında gösterdiği politik refleksi, hem Rusya'yı caydırabilmek için enerji piyasalarına uyguladığı yaptırımlar hem de iklim hedeflerine bağlı kalabilmek için devreye aldığı yenilenebilir enerji projeleri bağlamında açıklanmaktadır. Ardından ise Ukrayna krizinin enerji fiyatları çerçevesinde AB ekonomisine yansımaları değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise AB'nin siyasal, çevresel ve

ekonomik hedefleriyle uyumlu bir enerji güvenliği politikası geliştirme potansiyeli konusundaki birtakım çıkarımlar ve öngörüler ortaya konulmaktadır.

Kopenhag Okulu'nun Güvenlik Sektörleri ve Enerji Güvenliği

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden ve atom çağının başlangıcından bu yana, uluslararası politikadaki en önemli olaylardan biridir. Bazı güvenlik bilimcileri, Soğuk Savaş'ın sona ermesini “bütün soruların ve bütün cevapların” değişimi olarak görürken, bazıları ise, “İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası politikanın doğasında köklü değişimler” olduğunu yadsıyarak devletlerin tıpkı Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi askeri güvenlik konusunda endişe duymak zorunda kalmaya devam edeceklerini öne sürmüştür. Bilimsel otoriteler arasındaki görüş farklılıklarına rağmen, günümüz açısından birbiriyle bağlantılı üç tema gün ışığına çıkmaktadır. Birincisi, uluslararası politikada salt askeri gücün etkisinin zayıflamasıdır. Bu durum, kimileri için askeri tehditlerin daha az hüküm sürmesi anlamına gelirken, kimileri için ise, devlet yönetiminin bir aracı olarak askeri gücün daha az kullanışlı olması anlamına gelmektedir. İkincisi, uluslararası güvenlik hakkındaki düşünce yöntemimizi gözden geçirmeye yönelik olarak Soğuk Savaş sonrası dünyanın değişen koşullarından kaynaklanan bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, ulusal güvenliğe geniş bir pencereden bakma ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. Bazı yazarlar için bu durum, ulusal güvenlik gündeminin ülke içi problemleri de kapsaması anlamına gelmekte; bir kısmı için ise ulusal refaha karşı askeri olmayan dış tehditleri güvenlik meselesi olarak ele almak anlamına gelmektedir (Baldwin, 1995: 117-118).

Soğuk Savaş sonrası temel tartışma, güvenliğin askeri sektör ve güç kullanımının ötesine genişletilip genişletilemeyeceği üzerinedir. Soğuk Savaş büyük ölçüde düşmanların ve dostların askeri konvansiyonel ve nükleer kapasiteleri üzerine şekillenmiş; dolayısıyla “ulusal güvenlik”, neredeyse askeri güvenlik ile eş anlamlı hale gelmiştir. Uluslararası güvenlik bilimcileri güvenlik çalışmalarına ekonomik gücü, yönetsel istikrarı, enerji kaynaklarını, bilim ve teknolojiyi, gıda ve doğal kaynakları dahil etme ihtiyacını vurgulasalar da bu hususlar başlı başına güvenlik meseleleri olarak dikkate alınmaktan ziyade, “tehdit ve gücün kontrolü” üzerinde etki yaratmaları bakımından askeri güvenlik konseptine dahil edilmiştir. Diğer yandan, güvenliğin bu kavramsallaştırması tamamen tartışmasız olmayıp, 1980'lerden bu yana, güvenlik bilimcilerinin önerdiği çevresel ve ekonomik güvenlik içeriğiyle birlikte askeri güvenliğe itirazlar uluslararası güvenlik çalışmalarının yerleşmiş bir parçası haline gelmiştir. 1990'larda ise, güvenlik konseptinin genişletilmesi üzerine akademik tartışmalar zemin kazanmıştır. En belirgin bir biçimde Kopenhag Okulu referans nesnelere, tehditler ve tehlikelerin çeşitliliğine

bağlı olarak güvenlik konseptinin genişletilebileceğini öne sürmüştür (Buzan ve Hansen, 2009: 12-13).

Bu bakımdan temel tartışma, güvenlik çalışmalarının dar bir tanımını destekleyenlerle, alanın geniş bir kavramsallaştırmasını destekleyenler arasında geçmektedir (Crawford, 2008: 285). Alanın daha geniş kavramsallaştırmasına destek verenler, diğer değişkenler referans gösterilmeksizin, uluslararası güvenliğin probleminin anlaşılamayacağını savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, askeri stratejinin tatmin edici herhangi bir tanımının, stratejik düşüncenin barış zamanı uygulamalarını da hesaba katması gerekmektedir. Bu bakımdan uluslararası güvenlik çalışmaları birçok araştırmacıya göre askeri olmayan tehditleri de içerecek şekilde disiplinler arası bir girişimi ifade etmelidir (Walt, 1991: 286-287). Akademik topluluktaki 1970'lerin sonundan itibaren başlayan genişletilmiş bir güvenlik kavramı tartışması, Buzan, Wæver ve de Wilde'nin güvenliğe ekonomik ve çevresel bir boyut dahil eden "genişleticiler" ile dar bir askeri güvenlik kavramının üstünlüğüne odaklanan "gelenekçiler" arasında bir ayrım yapmasına yol açmıştır. Kopenhag Okulu güvenliğin genişletilmesi bağlamında beş sektör (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel) arasında bir ayrım yapmıştır (Brauch, 2008: 6-7). Sektörler belirli etkileşim türlerini tanımlamaları bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Bu görüşe göre, askeri sektör zor/kaba kuvvet kullanmaya dayalı ilişkiler ile ilgilidir; siyasi sektör, otorite ilişkileri, yönetim statüsü ve tanınma ile ilgilidir; ekonomik sektör ticaret, üretim ve finans ilişkileriyle ilgilidir; toplumsal sektör kolektif kimlik ilişkileriyle ilgilidir; ve çevre sektörü, insan etkinliği ile gezegenin biyosferi arasındaki ilişkilerle ilgilidir (Buzan, Wæver ve Wilde, 1998: 7).

Bu noktada ekonomik güvenliğin bir parçası olarak çalışmanın kavramsal temelini oluşturan enerji güvenliği kavramının tarihsel gelişimine değinmek gerekmektedir. Enerji her zaman insan yaşamının çok önemli bir parçası olmasına rağmen, enerji güvenliğini çağdaş anlamıyla kavramsallaştırma, ölçme ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik ilk girişimler ancak 20. yüzyılda yapılmıştır. Enerji güvenliği konusuna gösterilen ilgi, öncelikle, sanayileşmiş ülkelerde güç kaynağının ağırlıklı olarak yerel enerji kaynaklarından ithal kaynaklara kaymasından kaynaklanmıştır. Örneğin, İngiliz donanması 20. yüzyılın başlarında yerli kömürden ithal petrole geçtiğinde, petrol sahalarına, ulaşım hatlarına ve rafinerilere yönelik saldırılar karşısında savunmasız hale gelmiştir. Bu yüzyılda birçok savaş, özellikle petrol sahalarının kontrolünü ele geçirmeyi amaçlamaktaydı ki bu durum kesintisiz petrol arzının bu yıllar itibarıyla ulusal güvenlik için önemini kanıtlamaktadır. Zira savaş başlatma kararlarında, genellikle askeri ve ekonomik ihtiyaçlar için petrol arzını güvence altına alma arzusu önemli bir rol oynamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilhassa gelişmiş ülkelerde özellikle endüstriyel üretim, ulaşım, elektrik

üretimi ve ısıtma gibi alanlarda artan enerji tüketimi genellikle Orta Doğu gibi dünyanın Avrupa dışında kalan bölgelerinde bulunan ülkelerden ithal edilen petrol miktarının muazzam ölçüde büyümesine neden olmuştur. Petrolü çıkarma ve taşıma teknolojilerindeki ilerleme, Batılı tüketiciler için ham petrolün maliyetini son derece cazip hale getirmiştir. Bununla birlikte, 1973'te "Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün" (OPEC) birçok üyesi Yom Kippur savaşı sırasında İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uyguladığında, ithal kaynaklardan gelen petrole bu kadar güçlü bir şekilde güvenmenin tehlikeli olduğu açıkça görülmüştür. Petrol fiyatlarının ani bir biçimde artması, ambargo uygulanan ülkelerde ciddi bir enerji krizine ve ardından uzun süreli bir ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Bu süreç sonrasında petrol arzının güvence altına alınması hususu devletlerin birçoğu için politik bir endişe faktörü haline gelmiştir. Birçok devlet, arzın çeşitlendirilmesi ve enerji tasarrufu gibi farklı politik mekanizmaları kullanarak güvenilir enerji arzı endişesi doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Böylece enerji güvenliği ile ilgili çalışmaların ve kamu politikalarının sayısı katlanarak artmıştır. Ayrıca, 1970'lerdeki petrol krizleri sırasındaki enerji güvenliğine ilişkin endişeler, 1974'te Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) bünyesinde özerk bir hükümetler-arası ajans olarak kurulan IEA gibi birçok uluslararası enerji örgütünün ve mekanizmasının kurulmasına neden olmuştur (Novikau, 2021: 41-42).

1980-88 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı, 1990 yılında Kuveyt'in işgali gibi askeri gelişmeler, Asya ekonomik krizi ve petrol arzının azalmasıyla yükselen fiyatlara ilişkin ekonomik gelişmeler, küresel ısınmadan kaynaklanan ticari-çevresel olumsuzluklar, kasırga, deprem vb. gibi doğal afetler enerji güvenliği kavramını 1990'lı yılların sonlarına doğru daha kapsamlı bir içeriğe sahip bir biçimde yeniden gündeme getirmiştir. Bu yıllardan itibaren kaynağın çeşitlendirilmesi hususu enerji güvenliğinin kilit bir unsuru olarak önemini korusa da enerji güvenliği tanımına yeni boyutlar eklendiği görülmüştür. Bu bakımdan enerji güvenliği kavramı denizlerdeki petrol ve doğal gaz platformları ile petrol ve doğal gaz taşımacılığında kullanılan teknik alt yapının korunması, petrol ve doğal gaz tankerleri ile bu araçların izledikleri güzergahların güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra enerji depolama tesislerinin korunması gibi daha geniş ölçekli boyutları içermektedir. Bu bakımdan enerji güvenliği, "enerjinin makul bir fiyatla güvenilir ve yeterli miktarda arzı" ya da "ekonomik büyüme ve performansın devamlılığının sağlanması için yeterli miktarda enerji arzının makul ve istikrarlı fiyatlarla sağlanması" şeklinde tanımlanabilmektedir (Çelikpala, 2014: 81-85).

Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi, enerji güvenliği kavramının dört temel parametre çerçevesinde analiz edilmesini tavsiye etmektedir. Bu unsurlar sırasıyla "mevcudiyet (*availability*), erişilebilirlik (*accessibility*), ekonomiklik

(*affordability*) ve sosyal kabul edilebilirlik (*acceptability*)” şeklindedir. Bu kavramların İngilizce dilindeki karşılıkları “A” harfi ile başladığından, bu tanımlama enerji güvenliği literatüründe “4A yaklaşımı” olarak da bilinmektedir (Hatipoğlu, 2019: 1-2).

Mevcudiyet faktörü enerji kaynağının mevcut olup olmamasına işaret etmektedir. Bu kaynakların işlenerek kullanılmaya hazır bir duruma getirilmeleri de hem belirli bir seviyede teknoloji hem de ileri boyutta maliyet gerektirmektedir. Erişilebilirlik, ihtiyaç duyanların enerji kaynaklarına rahatlıkla ulaşım ulaşılamamasıyla ilişkilidir. Enerji kaynaklarının çıkarıldıkları bölgeden ihtiyaç duyulan coğrafyalara ulaştırılmaları bir güvenlik sorunsalına işaret etmektedir. Önemli miktarda hidrokarbon genellikle tankerlerle deniz yolundan, borularla da kara yolu veya deniz altından pazarlara ulaştırılmaktadır. Bu bakımdan, tedarik zincirinin güvenliğini tehdit eden unsurlardan biri de devletlerarası savaş veya devlet içi askeri çatışmaların enerji tedarikini sekteye uğratmasıdır. Ekonomiklik olarak tanımlanan faktör ise enerji kaynaklarının maliyetiyle ilgilidir. Bu faktör enerji kaynağını talep edenin uygun fiyatla ve rekabetçi bir piyasa mekanizmasında ilgili kaynağı elde edememesine ilişkin olup; herhangi bir kaynağın diğerine tercih edilmesini, dolayısıyla da tercih edilecek kaynağın marjinal faydasının, marjinal maliyetinin üzerinde olmasını ifade etmektedir. Kabul edilebilirlik boyutu ise, enerji güvenliğinin çevre ve toplum ile etkileşimine ilişkindir. Enerji kaynakları gerek çıkarıldığı gerekse taşındığı güzergahlar üzerinde bulunan insanların hayatına olumsuz etkide bulunabilmektedir. Bu bakımdan, örneğin kömür santralleri yerine yenilenebilir enerji teknolojilerine yatırım yapılması enerji güvenliğinin kabul edilebilirlik boyutuna ilişkindir (Hatipoğlu, 2019: 2-7; Peker ve Arslanoğlu, 2018: 129-130).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB’nin Enerji Güvenliği Çerçevesinde AB-Rusya İlişkileri

Enerji güvenliği olgusu, devletler arası etkileşimlerin -birbiriyle de bağlantılı olan- hem politik hem de ticari boyutunu içerdiğinden, AB enerji güvenliğinin incelenebilmesi için AB’nin Rusya ile olan ilişkileri bağlamında enerji güvenliğinin test edildiği çeşitli politik ve ticari gelişmeleri analiz etmek gerekmektedir. Bu bakımdan Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa’ya Rus doğal gazının akışında kesintilere yol açan önemli politik/ticari krizler üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) 1990’ların başında dağılma sürecine girmesiyle birlikte Rusya AB’nin ekonomik ve mali yardımına ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu bakımdan Rusya, 1990’lı yıllarda AB ile politik ve stratejik ilişkilerinde yumuşak bir tutum sergilemiştir. 1999 yılında Vladimir Putin’in yönetime gelmesinin yanı sıra 2000’li yılların

başından itibaren başta doğal gaz ve petrol olmak üzere hammadde fiyatlarında meydana gelen önemli ölçüdeki artış Rusya'nın ulusal gelirini önemli ölçüde artırmıştır. Bunun sonucunda Rusya'nın AB'ye karşı izlediği politik ve stratejik ilişkiler de sertleşmiş; Rusya geçmişteki ekonomik gücüne kavuşmanın motivasyonu ile politik ve askeri bakımdan da SSCB'nin geçmişteki parlak günlerine dönme özlemi doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Kosova'nın bağımsızlığının AB tarafından tanınmasına tepki göstermiş, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki egemenlik iddialarını reddederek Ağustos 2008'de Gürcistan'a bir askeri müdahale gerçekleştirmiştir. Diğer yandan, NATO'nun Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin üyeliği yoluyla genişlemesine karşı çıkan ve enerji avantajını AB'ye karşı bir koz olarak kullanan bir tutum sergilemeye başlamıştır. Rusya, 1997 yılında AB ile Rusya arasında imzalanan "Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasını" (SOİA) uzatmayı kabul etmeyerek ulusal çıkarları doğrultusunda ilgili anlaşmada AB'den çeşitli değişiklikler talep etmiştir (Musaoglu ve Özgöker, 2008: 73).

Bu gelişmeler ışığında, Rusya ile doğal gaz ilişkisindeki "karşılıklı bağımlılık" söylemine rağmen AB 2000'li yılların ortalarında Rus doğal gazına olan bağımlılığını bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmeye başlamış ve enerji ilişkilerini çeşitlendirme gereğini vurgulamıştır. 2009 yılında Avrupa'ya Rus doğal gazının akışında kesintilere yol açan Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz geçiş krizi, doğal gaz konusunda Avrupa söyleminin güvenlik merkezli bir hale gelmesini hızlandırmıştır. Ayrıca, Ağustos 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşının ardından analizciler, Brüksel ve Moskova'yı Orta Asya'nın gaz kaynaklarına erişim için rakipler olarak resmetmişlerdir. AB'nin enerji tedarikçisi olarak Rusya'ya duyduğu güvensizlik 2014 Ukrayna kriziyle zirveye ulaşmıştır (Siddi, 2018: 252).

2014 Ukrayna krizi, boru hatlarının hem ekonomik hem de politik güç anlamına geldiğini göstermesi bakımından enerji güvenliği konusunda önemli dersler sunmuş; enerji güvenliğinin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlatmıştır. Rusya, Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak için askeri, yarı-askeri ve stratejik iletişim araçlarının bir kombinasyonunu uygulamış; aynı zamanda enerjiiyi -gerek Ukrayna enerji varlıklarının ele geçirilmesi gerekse de gaz fiyatları üzerindeki baskı yoluyla- bu stratejiye entegre etmeyi başarmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı "hibrit savaş" teriminin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Açıkça veya örtülü bir biçimde askeri ve paramiliter güçler kullanarak, ayrılıkçı grupları destekleyerek, siber saldırılar düzenleyerek ve büyük bir propaganda kampanyası yürüterek Rusya, politik hedeflere ulaşmak için geleneksel olmayan savaşın nasıl etkili bir şekilde uygulanabileceğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan enerjinin de hibrit savaşta yaygın olarak kabul edilenden çok daha önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Rusya, Kırım ve

çevresindeki gaz sahalarını geleneksel askeri yöntemlerle işgal etmiş; diğer Avrupa ülkelerini Ukrayna'ya gaz tedariki konusunda yardım etmekten caydırmaya çalışırken, gaz kesintileri yoluyla Ukrayna üzerinde ekonomik baskı uygulamıştır. Rusya ayrıca, Avrupa'nın enerji güvenliğindeki yeri doldurulamaz rolü ve AB'nin Ukrayna'yı desteklemesi durumunda bunun Avrupa için yaratacağı riskleri vurgulayan bir söylem de geliştirmiştir (Rühle ve Grubliauskas, 2015: 2).

Kriz sırasında AB'nin bir enerji tedarikçisi olarak Rusya'ya yönelik artan güvensizliği karşısında AB 2014 sonlarında enerji güvenliği stratejisini yeniden formüle etmiş ve Şubat 2015'te "Enerji Birliği Çerçeve Stratejisini" başlatmıştır (Siddi, 2018: 252). Enerji Birliği Çerçeve Stratejisi belgesinde, birbiriyle ilişkili olarak tasarlanan beş öncelik şu şekilde belirtilmektedir:

- Enerji arzı güvenliğinin sağlanması, dayanışma ve güven
- Tam entegre ortak Avrupa enerji pazarının oluşturulması
- Enerji talebini azaltmaya katkı için enerji verimliliğinin artırılması
- Ekonominin karbondan arındırılması

-Araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

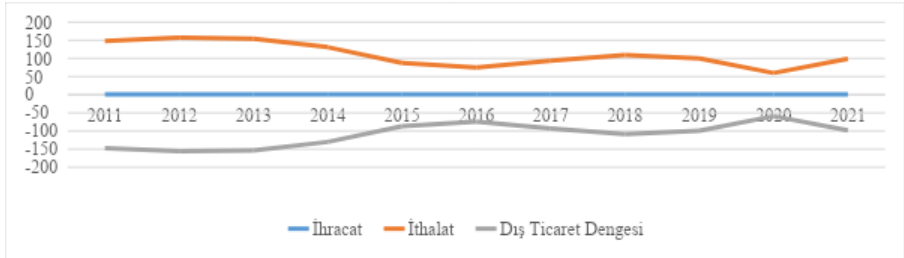
2019 yılında Avrupa kıtasını 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını sıfırlamış olarak dünyanın ilk iklim-nötr kıtası yapmayı hedefleyen "Avrupa Yeşil Mutabakatı" (AYM) açıklanmıştır. AYM ile birlikte AB, ekonomik düzlemde iklimi esas alan köklü bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. AB'nin sera gazı emisyonlarının takriben %75'inden sorumlu olan enerji alt yapısının karbondan arındırılması, söz konusu ekonomik dönüşümün hayata geçirilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. AYM'nin gerçekleştirilebilmesi hedefi doğrultusunda 2020 yılında "Hidrojen Stratejisi, bina sektörü için Yenileme Dalgası Stratejisi, Metan Stratejisi, Açık Deniz Yenilenebilir Enerji Stratejisi, Enerji Sistemleri Entegrasyonu Stratejisi" gibi önemli belgeler kabul edilmiştir. 2021 yılında ise "Fit-for-55" adı verilen mevzuat önerileri paketi kabul edilmiştir. Bu paket, AB politikalarını, AYM kapsamında öngörülen ve AB İklim Yasası ile yasal anlamda bağlayıcı hale getirilen, "AB'nin sera gazı emisyonlarında 1990 seviyesine kıyasla 2030 yılında kadar asgaride %55'lik azaltım sağlanması" yönündeki hedefle uyumlaştırmayı amaçlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Diğer yandan, AB-Rusya ilişkilerinin ticari boyutu da erişilebilirlik ve ekonomik faktörleri bakımından AB'nin enerji güvenliği çerçevesinde önem arz eden bir konudur. Zira Rusya, Avrupa'ya diğer tüm ülkelerden daha fazla

enerji ihraç etmektedir. AB'nin petrol, kömür ve uranyum ithalatının yanı sıra alternatif kaynaklardan kolaylıkla ikame edilemeyen doğal gaz ithalatının önemli bir bölümü de Rusya'dan sağlanmaktadır (Russell, 2020: 13). Bu doğrultuda, Rusya'nın AB enerji güvenliğindeki konumunu ortaya koyması bakımından aşağıdaki verileri paylaşmak yararlı olacaktır:

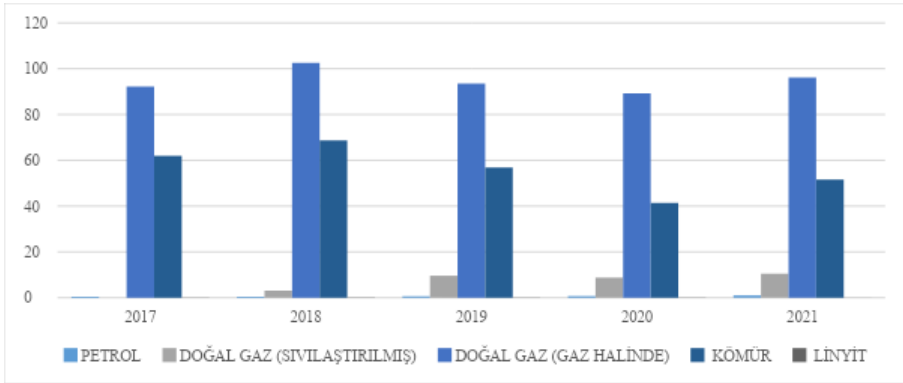
Tablo 1'de, 2011 ve 2021 yılları arasında AB'nin Rusya ile olan ticari ilişkilerini gösteren veriler (ihraçat, ithalat ve dış ticaret dengesi) yer almaktadır. Bu bağlamda AB'nin 2012 ve 2013 yıllarında enerji ithalatının arttığı ve dış ticaret dengesinin bozulduğu gözlenmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında ise bu etki ters bir yönde seyir izleyerek, enerji ithalatının azaldığı ve dış ticaret dengesinde iyileşmelerin olduğu gözlenmektedir. 2020 yılında ithalatta yaşanan hızlı düşüş ise dikkat çekmektedir.

Tablo 1: 2011-2021 AB ve Rusya Enerji Verileri (İhraçat, İthalat, Dış Ticaret Dengesi)

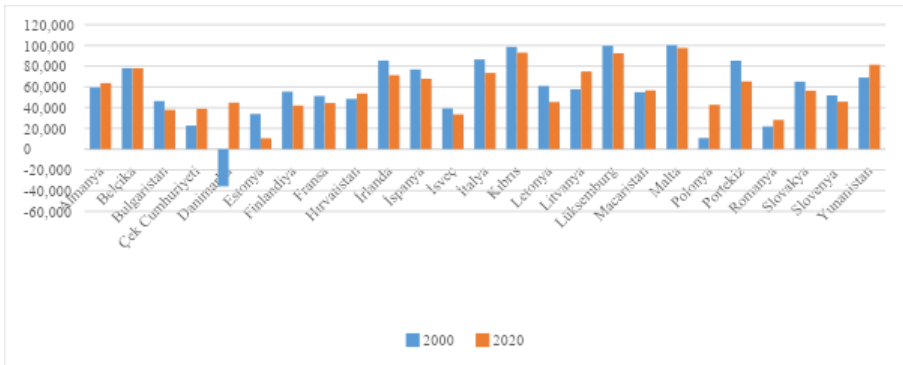
Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

AB doğal gazın yanı sıra sıvılaştırılmış doğal gaz, petrol, kömür, linyit gibi pek çok ürünü Rusya'dan ithal etmektedir. Şekil 1'de, Rusya'dan en çok ithal edilen beş ürün grafik yardımıyla gösterilmiştir. Enerji kaynakları arasında en çok doğal gazın ithal edildiği gözlenmektedir. Doğal gazın kömüre kıyasla çevre dostu olması ve kolay taşınabilmesi doğal gaz ithalatını artıran etkenler arasındadır.

Şekil 1: AB'nin Rusya'dan İhraç Etmiş Olduğu Enerji Ürünleri (2017-2021)

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 2'de, AB'nin enerji bağımlılığı verileri 2000-20 yılları için karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. "Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya ve Slovenya'nın" 2000 yılına göre 2020 yılında enerji bağımlılığını azaltma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir.

Şekil 2: AB Ülkelerinin Enerji Bağımlılığı Verileri (2000-2020)

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin enerji güvenliğinde öne çıkan en önemli faktörlerin erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve ekonomiklik olduğu dikkati çekmektedir. Tedarik zincirinin güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak 2009 yılında Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz geçiş krizi AB'nin enerji kaynaklarına kolayca erişme imkanını olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olmuştur. Benzer bir biçimde 2014 Ukrayna krizi, enerji kaynaklarının hem ekonomik hem de politik bir güç aracı olduğunu

ortaya koymuştur. Zira Rusya, askeri araçların kullanımının yanı sıra doğal gaz fiyatları üzerinde baskıya dayalı bir politika yürütmüştür. Rusya'ya yönelik güvensizliği karşısında AB 2015 yılı itibarıyla enerji güvenliği stratejisini yeniden formüle ederek enerji talebini minimize etmeye yönelik olarak enerji verimliliğinin artırılması ve ayrıca ekonominin karbondan arındırılması yönünde hareket etmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda AB'nin yenilenebilir enerji teknolojilerine yönelmesi bakımından enerji güvenliğinin kabul edilebilirlik boyutunu da ön plana çıkardığı görülmektedir. Zira AB, 2019 yılında Avrupa kıtasında 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını sıfırlama hedefi çerçevesinde AYM'yi açıklayarak iklim hedeflerini ön plana alan bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Son olarak, 2015 yılından itibaren AB'nin Rusya'dan enerji ithalatının azaldığı ve 2020 yılından itibaren ise ithalatta hızlı bir düşüş yaşandığı da dikkate alındığında rekabetçi bir piyasa mekanizmasında herhangi bir kaynağın bir diğerine tercih edilmesi bağlamında AB'nin enerji güvenliğinin ekonomik faktörü bakımından olumsuz etkilendiği görülmektedir.

2022 Ukrayna Krizi ve AB'nin Enerji Güvenliği

2022 Ukrayna kriziyle birlikte enerji politikalarını revize etme ihtiyacı duyan AB, hem Rusya'ya yönelik bir dizi yaptırım gündemine almış hem de Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığını ortadan kaldırmaya yönelik eylem planları açıklamıştır. Diğer yandan, 2022 Ukrayna krizi enerji fiyatlarını önemli ölçüde yükselterek AB coğrafyasındaki yaşam maliyetlerini artırmıştır. Bu doğrultuda, AB'nin enerji güvenliği politikaları ile bu politikalar paralelinde AB enerji piyasasında ortaya çıkan gelişmelerin ekonomik göstergelerini değerlendirmek gerekmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya düzenlediği askeri operasyon küresel enerji piyasalarını yakından ilgilendirmektedir. Rusya federal bütçesinin en büyük gelir kaynaklarından biri olan enerji sektörünün Ukrayna savaşının finanse edilmesinde kilit öneme sahip olduğu dile getirilmektedir. Bu durum ise ABD, AB ve İngiltere öncülüğündeki müttefiklerin Rusya'yı caydırabilmek adına enerji piyasalarına yaptırım uygulama kararı almalarına neden olmaktadır (Daşcıoğlu, 2022: 8).

Almanya, Rusya'nın doğu Ukrayna'daki iki ayrı bölgenin (Donetsk ve Luhansk) bağımsızlığını resmen tanımamasının ardından, Rusya'dan Almanya'ya enerji akışını iki katına çıkarmak için tasarlanan Kuzey Akım-2 doğal gaz boru hattı projesini durdurmuştur. Potansiyel faydalarına rağmen bu boru hattının Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını artıracığı gerekçesiyle geçmişte de AB ve ABD tarafından muhalefetle karşılaştığını belirtmek gerekmektedir (Marsh ve Chambers, 2022). Almanya'nın, 22 Şubat 2022'de Kuzey Akım-2 boru hattı projesinin onayını iptal etmesinin ardından Katar ve ABD gibi ülkelerden sıvılaştırılmış doğal gaz ithal etme planını devreye aldığı

bilinmektedir. Nitekim 25 Mart 2022’de ABD Başkanı Joe Biden, Avrupa’ya daha fazla sıvılaştırılmış doğal gaz gönderme taahhüdünde bulunmuştur. Diğer yandan, Belçika nükleer enerjiden çıkmayı sorgulamaya başlarken, İtalya, Hollanda ve Birleşik Krallık rüzgâr enerjisi tesisleri oluşturma çabalarını hızlandırmıştır (Tollefson, 2022: 232-233).

AB üyesi ülkelerin Rusya’nın Ukrayna’yı işgaliyle birlikte enerji piyasalarında ortaya çıkan kriz karşısında gösterdikleri hükümetler-arası düzlemdeki tutumun da ötesinde AB Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ile Donetsk ve Luhansk oblastlarının tanınmasına yanıt olarak ulus-üstü düzlemde de bir dizi yaptırımını kabul etmiştir. Tedbirler, Rusya’nın ekonomik altyapısını zayıflatmak ve Rusya’yı kritik teknolojilerden ve pazarlardan yoksun bırakarak onun savaşma kabiliyetini önemli ölçüde azaltmak için tasarlanmıştır (European Council, 2022). Bu tedbirler şu şekildedir:

23 Şubat 2022 tarihli birinci yaptırım paketi, Donetsk ve Luhansk oblastlarının tanınması lehinde oy kullanan Rus Devlet Duması üyelerine karşı bireysel yaptırımları, Donetsk ve Luhansk oblastlarının hükümet kontrolü dışındaki bölgeleriyle ekonomik ilişkiler üzerindeki kısıtlamaları ve Rusya’nın AB’nin sermaye ve finans piyasalarına ve hizmetlerine erişimi üzerindeki kısıtlamaları kapsamaktadır. 25 Şubat 2022 tarihli ikinci yaptırım paketi, Vladimir Putin ve Sergey Lavrov da dahil olmak üzere Rusya Devlet Duması ve Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerine karşı bireysel yaptırımlar ile finans, enerji, ulaştırma ve teknoloji sektörlerini kapsayan ekonomik yaptırımları ve Rus diplomatlar ile çeşitli Rus yetkililer ve iş adamları için vize kolaylaştırma hükümlerinin askıya alınmasını kapsamaktadır. 28 Şubat ve 2 Mart 2022 tarihli üçüncü yaptırım paketi, AB hava sahasının tüm Rus uçaklarına kapatılması, Rusya Merkez Bankası ile işlem yasağı, yedi adet Rus bankasına SWIFT yasağı, Rusya’ya Euro cinsinden banknot sağlanması yasağı, “*Russia Today*” ve “*Sputnik*” isimli Rusya devletine ait kuruluşların AB’deki yayınlarının askıya alınması ve Belarus’un Rusya’nın askeri işgaline katılımına tepki olarak Belaroslular’a karşı bireysel yaptırımları kapsamaktadır. 15 Mart 2022 tarihli dördüncü yaptırım paketi, Roman Abramoviçh ve German Khan’a karşı bireysel yaptırımları, herhangi bir Rus kişi veya kuruluşuna kredi derecelendirme hizmetlerinin sağlanmasının yasaklanmasını, Rus enerji sektöründe yeni yatırımların yasaklanmasını, Rusya’ya lüks mal ihracatı yasağını ve Rusya’dan AB’ye demir ve çelik ithalatı yasağını kapsamaktadır. 8 Nisan 2022 tarihli beşinci yaptırım paketi, Rusya’dan kömür ve diğer katı fosil yakıt ithalatı yasağını, AB limanlarının tüm Rus gemilerine kapatılmasını, Rus ve Belarus karayolu taşımacılığı operatörlerinin AB’ye girmesinin yasaklanmasını, Rusya’dan odun, çimento, deniz ürünleri ve likör ithalatı yasağını, Rusya’ya jet yakıtı ve diğer malların ihracatının yasaklanması ile 217 kişi ve 18 kuruluşu yaptırım kapsamaktadır. 3 Haziran 2022 tarihli altıncı

yaptırım paketi, Rusya'dan ham petrol ve rafine edilmiş petrol ürünleri ithalatının yasaklanmasını (sınırlı istisnalar dışında), üç Rus bankası ve bir Belarus bankası için daha SWIFT yasağını, “*Rossiya RTR / RTR Planeta, Rossiya 24 / Russia 24 ve TV Center International*” için AB’de yayının askıya alınması ile Bucha ve Mariupol’da işlenen vahşetlerden sorumlu kişiler de dahil olmak üzere 18 kuruluş ve 65 kişiye karşı yaptırımları kapsamaktadır (European Council, 2022).

Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik askeri operasyonu AB’nin Rusya’ya yönelik tüm enerji politikasını aceleyle gözden geçirmesine de yol açmıştır. AB kendisini eş zamanlı olarak hem Rusya’nın enerji arzına olan yüksek bağımlılığını nasıl azaltabileceğine hem de iklim gündemine nasıl sadık kalabileceğine ilişkin iki bilmeceyi birden çözmesi gerektiği zorlu bir durum içerisinde bulmuştur. Bu ikilemi göz önünde bulunduran IEA, mevcut iklim gündemine bağlı kalarak AB’nin Rus doğal gazına olan bağımlılığını 2022 yılı sonuna kadar üçte bir oranında azaltmak için on maddelik bir eylem planı hazırlamıştır (Surwillo ve Slakaityte, 2022). Bu planın özeti şu şekildedir:

- Rusya ile yeni gaz tedarik sözleşmesi yapılmaması
- Rus kaynaklarının alternatif kaynaklardan gelen gazla değiştirilmesi
- Piyasa direncini artırmak için minimum gaz depolama yükümlülüklerinin getirilmesi
- Yeni rüzgar ve güneş projelerinin gerçekleştirilmesinin hızlandırılması
- Biyoenjerji ve nükleer enerji gibi mevcut dağıtılabılır düşük emisyonlu kaynaklardan üretimin en üst düzeye çıkarılması
- Zarara uğraması muhtemel elektrik tüketicilerini yüksek fiyatlardan korumak için kısa vadeli önlemler alınması
- Gaz kazanlarının ısı pompalarıyla değiştirilmesinin hızlandırılması
- Binalarda ve endüstride enerji verimliliği iyileştirmelerinin hızlandırılması
- Tüketiciler tarafından geçici bir termostat ayarı kullanımının teşvik edilmesi
- Güç kaynaklarının daha fazla çeşitlendirilmesi ve karbondan arındırma çabalarının hızlandırılması (International Energy Agency, 2022: 5-10).

Avrupa Komisyonu (EC), doğal gaz başta olmak üzere 2030 yılına kadar AB’nin Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığını ortadan kaldırmaya yönelik “REPowerEU” planını da aynı tonda izlemiştir (Surwillo ve Slakaityte, 2022). Nitekim Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen, Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılık konusunda şu açıklamayı yapmıştır:

“Rus petrolü, kömürü ve gazından bağımsız olmalıyız. Bizi açıkça tehdit eden bir tedarikçiye güvenemeyiz. Artan enerji fiyatlarının etkisini azaltmak, önümüzdeki kış için gaz arzımızı çeşitlendirmek ve temiz enerji geçişini hızlandırmak için şimdi harekete geçmeliyiz. Daha fazla enerji verimliliği ile birlikte yenilenebilir enerji ve hidrojene ne kadar hızlı geçerse, gerçek anlamda o kadar hızlı bağımsız olacağız ve enerji sistemimize hâkim olacağız” (European Commission, 2022).

“REPowerEU” olarak isimlendirilen plan taslağı daha fazla çatı güneş paneli, ısı pompası ve diğer enerji tasarrufu teknolojilerinin kurulmasını içermekte; yenilenebilir kaynaklara başvurmayı hızlandırmayı; endüstrinin karbonsuzlaştırılmasını hızlandırmayı; AB’nin biyometan üretimi hedefini ikiye katlamayı; yenilenebilir hidrojen ithalatını artırmayı ve alternatif ülkelerden gaz tedarik etmeyi öngörmektedir (Early ve Saush, 2022).

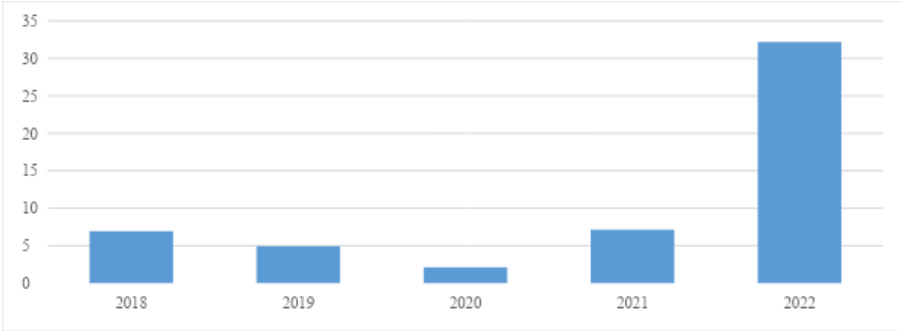
Diğer yandan, 2022 Ukrayna krizi nedeniyle tedarik zincirinde devam eden problemlerin enerji fiyatlarını yükselterek AB coğrafyasındaki yaşam maliyetlerini artırması ekonomiyi önemli ölçüde sarsmıştır. OECD verilerine göre, Euro bölgesinde 2021 yılında %2,6 olan enflasyon oranı, 2022 yılında %7 oranına yükselmiştir. Reel GSYİH oranı, 2021 yılında %5,8 iken, 2022 yılında %3’e düşmektedir. Euro Bölgesinde bir önceki yıl %5,3 olan reel GSYİH oranı, 2022 yılında %2,6 oranına düşmüştür. Bu düşüş eğiliminin 2023 yılında da etkisini sürdürmesi beklenmektedir. Savaşın temel aktörlerinin Rusya ve Ukrayna ülkeleri olmasının etkisiyle reel GSYİH Rusya’da %8,5, Ukrayna’ da ise %35 oranında azalmıştır. 2022 Ukrayna savaşı ve devamında Rusya’ya uygulanan çeşitli ekonomik düzlemdeki yaptırımlar, özellikle Euro bölgesinin ekonomisini, enerji fiyatlarının küresel ölçekte yükselmesi bakımından etkilemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Euro Bölgesi’nin 2022 yılı için GSYİH büyüme tahminini 1,1 puan düşürerek %2,8’e indirmiştir. Ayrıca gelişmiş ülke ekonomilerinin büyüme tahmininde 0,6 puan azaltma yapılarak ilgili oran %3,3 seviyesine geriletilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Konjonktür Değerlendirme Daire Başkanlığı, 2022: 1-31).

Tablo 2: Küresel Hasıla Büyüme ve Enflasyon Oranları Tahminleri

Reel Gsyih %	2021	2022	2023
Dünya	5.8	3	2.8
G20	6.2	2.9	2.8
OECD	5.5	2.7	1.6
Euro Bölgesi	5.3	2.6	1.6
Rusya	4.7	-8.5	-2.3
Ukrayna	3.4	-35.0	-
Enflasyon %			
G20	3.8	7.6	6.3
OECD	3.7	8.5	6
Euro Bölgesi	2.6	7	4.6

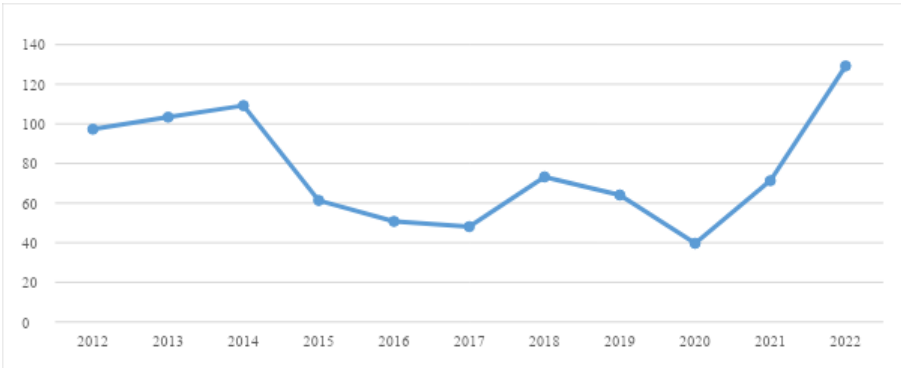
Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022)

AB açısından 2022 Ukrayna krizi, enerji maliyetlerinin artması ile enerjiye bağımlılık boyutunun ne derece ciddi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Şekil 3' te, AB'nin ithal etmiş olduğu doğal gaz fiyatları belirli yıllar dahilinde (2018-22) gösterilmektedir. 2022 yılı ithal doğal gaz fiyatının belirtilen yıllara göre daha fazla olduğu belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir.

Şekil 3: 2018-2022 AB İthal Doğal Gaz Fiyatları (USD/MMBtu)

Kaynak: Trading Economics verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

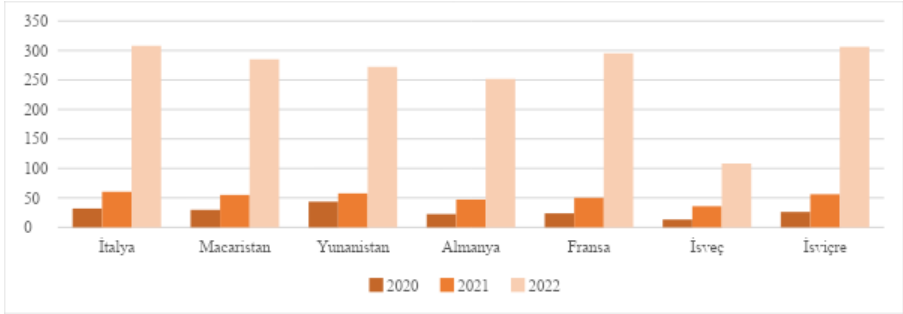
Enerji kaleminin önemli unsurlarından biri olan Brent petrolün fiyatı 23 Şubat'taki 94 dolar/varil seviyesinden Ukrayna savaşının başlaması ile birlikte Mart ayı başlarında 140 dolara kadar çıkmıştır. 8 Haziran'da 123 doların üzerine yükselen Brent petrol fiyatı, sonradan bir miktar gerileme yaşamıştır. Petrol fiyatları, her ne kadar en büyük ithalatçı olan Çin'deki yeni salgın dalgasının talep baskısı ile bir miktar gerilese de savaş sonrası aşırı hareketli seyretilmekte ve genel eğilimde bir artış gözlemlenmektedir (Bağış, 2022: 40). Bu artış eğilimi Şekil 4' te gösterilmektedir:

Şekil 4: Brent Petrol Fiyatları (Dolar/Varil)

Kaynak: Ycharts verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5' te, İtalya, Macaristan, Yunanistan, Almanya, Fransa, İsveç ve İsviçre'deki 2020, 2021 ve 2022 yıllarının elektrik fiyatları verilmiştir. 2020 yılında enerji fiyatları düşük seviyelerde ilerlerken, 2021 ve 2022 yıllarında keskin artışlar yaşandığı görülmektedir.

Şekil 5: AB'deki Seçili Ülkelerde Aylık Ortalama Elektrik Fiyatları (Mart 2020- Mart 2022)

Kaynak: Statista verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

2022 yılı itibarıyla Avrupa'da birçok şehirde kış mevsimi öncesinde enerji tasarrufu önlemleri almaya yönelik girişimler söz konusu olmuştur. Fransa'da klimalı dükkanların kapılarını kapalı tutmaları gerektiği; aksi takdirde işletmelerin para cezasıyla karşı karşıya kalabilecekleri açıklanmıştır. Ayrıca 1:00 ile 06:00 saatleri arasındaki ışıklı reklam yasağı da tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Almanya'da yetkililer hem gaz hem de elektrik alanında tüketimi azaltmaya yönelmişlerdir. Bu noktada Hannover enerji tasarrufu önlemlerini uygulamaya koyan ilk büyük şehirlerden biri olmuştur. Eğlence merkezleri gibi tesislerde banyolardaki sıcak suyun kapatılması ile belediye binalarının 20 °C'den fazla ısıtılmaması gibi tedbirler alınmıştır. Diğer şehirler de halka açık yerlerdeki ışıkları kapatmaya yönelmiş; Berlin'in yaklaşık 200 tarihi anıtı ve belediye binası karanlığa gömülmüştür. Yunanistan, enerji tüketimini 2022 yılında %10, ardından 2030 yılına kadar da %30 azaltmayı hedefleyen bir program açıklamıştır. Yaz aylarında kamu binalarında klimaların 27 °C'nin altındaki sıcaklıklara ayarlanamaması sağlanmış ve ofis çalışanlarından günün sonunda bilgisayarlarının kapalı olduğundan emin olmaları istenmiştir. İtalya'da da kamu binalarında klimaların yazın 19 °C'den, kışın ise 27 °C'den daha sıcak olmasına izin verilmemesi gibi tedbirler alınması söz konusu olmuştur (Frost, 2022).

Bu bilgiler ışığında, 2022 Ukrayna kriziyle birlikte AB'nin enerji güvenliğinin erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve ekonomiklik gibi temel faktörlerin her biri açısından etkilendiği görülmektedir. Örneğin Almanya'nın 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından Kuzey Akım-2 doğal gaz boru hattı projesini durdurması tedarik zincirinin güvenliğini tehdit eden bir siyasal gelişme olarak erişilebilirlik faktörünü olumsuz etkilemiştir. Zira bu kriz enerji kaynaklarının temin edildiği bölgeden ihtiyaç duyulan coğrafyalara ulaştırılması sürecindeki bir güvenlik sorunsalına işaret etmektedir. Diğer yandan, İtalya, Hollanda ve Birleşik Krallık gibi devletler rüzgâr enerjisi

tesisleri oluşturma çabalarını hızlandırmıştır. Kömür santrallerine alternatif olarak yenilenebilir enerji teknolojilerine yatırım yapılmasına ilişkin bu yönelim, enerji güvenliğinin erişilebilirlik faktörünün Ukrayna krizinden kaynaklı olarak tehdit altında olması problemine karşılık olarak, AB'nin kabul edilebilirlik faktörünü de dikkate alan bir çözüm geliştirmeye çalıştığını göstermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, “REPowerEU” olarak isimlendirilen plan taslağı güneş panelleri gibi enerji tasarrufu teknolojileri inşa etmek ve endüstrinin karbondan arındırılması sürecini hızlandırmak gibi yenilenebilir kaynaklarına başvurmayı içerirken diğer yandan alternatif ülkelerden gaz tedarik etmeyi öngörmektedir. Bu bakımdan ilgili plan AB'nin hem Rusya'nın enerji arzına olan yüksek bağımlılığını azaltması hem de iklim hedeflerine sadık kalabilmesi gibi hedefler taşımaktadır. Bu hususlara ek olarak, 2022 Ukrayna kriziyle artan enerji maliyetleri AB'nin enerjiye bağımlılık boyutunun ciddiyetini ortaya koymakta ve enerji güvenliğinin ekonomiklik faktörünün de tehdit altında olduğunu gözler önüne sermektedir. Ukrayna krizinin yaşandığı 2022 yılına ait enerji fiyatlarındaki keskin artışlar bunun bir göstergesidir. 2022 yılı itibarıyla Avrupa'da birçok şehirdeki yukarıda vurgulanan enerji tasarrufu önlemleri enerji fiyatlarındaki söz konusu artışın doğal bir sonucu olmuştur. Bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde, AB'nin erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve ekonomiklik faktörlerinin tümünün eş zamanlı olarak dikkate alındığı ve bu faktörleri optimize edebilen bir enerji güvenliği politikası geliştirmek zorunda olduğu görülmektedir.

Sonuç

AB, gaz arzını çeşitlendirmeyi, enerji verimliliğini artırmayı, mevcut kömür santrallerini tam kapasiteyle çalıştırmayı ve Rusya'dan doğal gaz ithalatına olan bağımlılığını azaltmayı planlamaktadır. Nükleer enerji temel bir güç kaynağı olarak ideal bir seçenek olarak görünse de yeni tesisler milyarlarca Euro'ya mal olmakta ve inşa edilmesi uzun yıllar gerektirmektedir. Dolayısıyla nükleer enerji -emisjonsuz bir çözüm olsa da- acil bir çözüm sunmamaktadır. Avrupalı politika yapımcılar, kısa vadede kömüre yatırımı canlandırmanın, artan doğal gaz fiyatlarını frenlemek ve Rus doğal gazının yerini doldurmak bakımından bir araç olacağını düşünebilir. Diğer yandan, yeni tedarik zincirlerinin hızlı bir şekilde kurulması ve kömür santrali kapasitesinin canlandırılması kolay bir süreç olmayacaktır ki bu seçeneğin tamamen devre dışı kalmasını isteyen ve kömür kapasitesini canlandırma konusundaki hem güvenlik hem de ekonomik bağlamdaki zorunlulukları göz ardı eden çevreye duyarlı kesimlerin politik tepkisi de meselenin bir başka boyutudur (Cohen, 2022). Fosil yakıt tüketimini tümüyle sonlandırmayı ve nükleer santrallerin aşamalı olarak kaldırılmasını öngören bir anlayışı kısa vadede gerçekleştirmenin potansiyel ekonomik ve toplumsal maliyetleri, AB'yi Rusya gibi tehditkâr bir tedarikçi karşısında dezavantajlı bir pozisyona itmektedir. Tedarik zinciri kesintileri ve yükselen

enerji fiyatlarından kaynaklanması muhtemel ekonomik problemler ve toplumsal huzursuzluk AB'yi kömür santralleri kullanımı ve alternatif fosil yakıt tedarikçileri temin etme pragmatizmine yönlendirmektedir.

Diğer yandan, AB'nin demokrasi ön koşuluna sahip ve iklim hedefleri olan bir güvenlik topluluğu olması, AB'nin enerji politikalarına ilişkin analizlerde sadece arz güvenliği faktörünü esas alan yaklaşımların analiz gücünü zayıflatmaktadır. AB'nin geleneksel askeri güvenlik anlayışının ötesine taşan güvenlik kavramsallaştırması, enerji güvenliğine ilişkin analizlerde onun kendine özgü kurumsal kimliğini de bir analitik çerçeve olarak dikkate almayı gerektirmektedir. Bu bakımdan vurgulamak gerekir ki AB'nin demokratik hedefleri, onu otoriter bir tedarikçiyi fosil yakıt tekelini kötüye kullanma avantajından yoksun bırakmaya, iklim hedefleri ise onu fosil yakıt tüketiminin neden olduğu küresel ısınmanın yıkıcı etkilerini dizginlemeye yönelik adımlar atmaya sevk etmektedir. Bu hususlar AB'nin uzun vadede fosil yakıtlar ve nükleer enerji karşısında yenilenebilir enerji alternatifine yönelme eğilimini geri dönülmez bir biçimde hızlandırmaktadır. Fosil yakıt bağımlılığını bertaraf etme potansiyelinin yanı sıra rüzgâr ve güneş enerjisinin yakıt gerektirmemesi doğa maliyetleri açısından da avantaj sunmaktadır.

Analizler, AB'nin enerji arzını kısa vadede güvence altına almasının ve bunu orta vadeli iklim taahhütleri ile çelişmeyecek bir biçimde yapmasının mümkün olduğunu teyit etmektedir. Bunun anahtarı, AB'nin yakın zamanda duyurulan "REPowerEU" ve "Fit for 55" isimli iki programı hızla ve tam olarak uygulamasında ve AB ülkelerinin bunlara benzer bir biçimde enerji güvenliğini destekleyen programlar başlatmasına bağlıdır. Dolayısıyla AB akılcı tercihler sayesinde bu krizden hem yenilenebilir enerjiye daha fazla güvenerek enerji güvenliği konusunda daha güçlü hem de iklim değişikliğine karşı mücadelede daha etkin bir aktör olarak çıkma potansiyeline sahip görünmektedir (European Climate Foundation, 2022: 5).

Artan enerji maliyetlerine rağmen iklim politikalarını sürdürebilmenin bir sonucu olarak AB'nin farklı bölgeler arasında ortaya çıkan enerji yoksulluğunu ve eşitsizliklerini dikkate alması gerekmektedir. Sosyal veya bölgesel eşitsizliklere çözüm bulmaya yönelmek, olumsuz fiyat şoklarının hafifletilmesine yardımcı olacak ve bu durum AB'nin enerji ve iklim politikaları üzerindeki genel kabulü artıracaktır. Uzun vadede, AB'nin enerji güvenliğinin başarısı, enerji politikalarını yenilenebilir enerji kaynaklarına dayanan iddialı iklim politikalarıyla ne kadar iyi birleştirebildiğiyle ölçülecektir (Boehm ve Wilson, 2023: 10). Rusya'nın, birçoğu birbiriyle NATO bünyesinde de müttefik olan AB üyesi aktörler ile ayrı ayrı müzakere etmeye ve pozisyonlarını ödüllendirmek veya cezalandırmak için onlara farklı anlaşmalar teklif etmeye yönelmesi söz konusu olabilir. Batı demokrasilerinin bütünlüğünü zayıflatmak ve alternatif yönetim modelini yaymak amacıyla hareket eden

Rusya'nın Avrupa'daki siyasi güvenliği büyük lde zayıflatma potansiyeli mevcuttur (Bartuska, Lang ve Nosko, 2019: 43). Bu bakımdan, enerji alanındaki avantajını politik alanda da bir koz olarak kullanan Rusya karşısında AB'nin enerji güvenliği, ye ülkelerin AB'nin ulus-üstü kimliğinin bir parçası olan demokratik ve ekolojik değerler etrafında birlik olabilme kabiliyetini sürdürmesine bağlıdır. "Kömür ve elik Topluluğu" olarak demokratik macerasına başlayan AB'nin enerji güvenliğinin akıbeti orta vadede bir "yenilenebilir enerji topluluğu" olarak yoluna devam etme kararlılığına bağlı görünmektedir.

Kaynakça:

- Aydın, M. ve Atalay, A. H. (2012) *Strateji ve Güvenlik* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları).
- Bağış, B. (2022) *Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ekonomiye ve Türkiye'ye Etkileri*, (İstanbul: SETA Yayınları).
- Baldwin, D. A. (1995) "Security Studies and the End of the Cold War", *World Politics*, 48(1): 117-141.
- Baltag, D. (2022) "The Security Community dilemma of the European Union in Eastern Europe", March 19, <<https://moderndiplomacy.eu/2022/03/19/the-security-community-dilemma-of-the-european-union-in-eastern-europe/>>, (09 Nisan 2022).
- Bartuska, V., Lang, P. ve Nosko, A. (2019) "The Geopolitics of Energy Security in Europe", T. Valasek (der.), *New Perspectives on Shared Security: NATO's Next 70 Years*, (Washington: Carnegie Endowment for International Peace Publications) ss. 41-44.
- Boehm, L. ve Wilson, A. (2023) "EU Energy Security and the War in Ukraine: From Sprint to Marathon", *European Parliamentary Research Service*, European Parliament, Brussels.
- Brauch, H. G. (2008) "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, 5(18): 1-47.
- Bremberg, N. (2015) "The European Union as Security Community-Building Institution: Venues, Networks and Co-operative Security Practices", *Journal of Common Market Studies*, 53(3): 674-692.
- Buzan B. ve Hansen L. (2009) *The Evolution of International Security Studies*, (Cambridge University Press, 2009).
- Buzan, B., Wæver O. ve de Wilde, J. (1998) *Security: A New Framework for Analysis*, (Lynne Rienner Publishers, London).
- Cohen, A. (2022) "Putin's War in Ukraine Forces New Energy Reality on Europe", March 28, <<https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2022/03/28/putins-war-in-ukraine-forces-new-energy-reality-on-europe/?sh=5902a8e2393c>>, (10 Temmuz 2022).
- Crawford, N. C. (2008) "Once and Future Security Studies", *Security Studies*, 1(2): 283-316.
- Çelikpala, M. (2014) "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler*, 10(40): 75-99.
- Daşcıoğlu, B. Z. Ö. (2022) *Rusya Yapıtrımları ve Enerji Güvenliğine Etkileri* (İstanbul: SETA Yayınları).

- Early, C. ve Saush, A. (2022) “What Does the War in Ukraine Mean for Energy Security in Europe?”, 10 Mart, <<https://www.conference-board.org/topics/geopolitics/energy-security-europe-ukraine-war>>, (30 Nisan 2022).
- European Climate Foundation (2022) “Delivering EU Energy Security Through Climate Action Report”, 26 Temmuz, <<https://europeanclimate.org/resources/delivering-eu-energy-security-through-climate-action/>>, (13 Ekim 2022).
- European Commission (2022) “Overview of Sanctions and Related Tools”, 9 Mart, <https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/overview-sanctions-and-related-tools_en>, (10 Ekim 2022).
- European Commission (2022) “REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy”, 8 Mart, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511>, (3 Ekim 2022).
- European Council (2022) “EU Response to Russia’s Invasion of Ukraine”, 15 Mart, <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>>, (01 Ekim 2022).
- Eurostat (2022) “EU Imports of Energy Products – Recent Developments”, 10 Mart, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments#Share_of_energy_products_in_total_EU_imports>, (10 Ekim 2022).
- Eurostat (2022) “Russia-EU-International Trade in Goods Statistics”, 8 Nisan, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Russia-EU_%E2%80%93international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Russia_by_Member_State>, (07 Ekim 2022).
- Frost, R. (2022) “What is the EU Doing to Cut Energy Consumption and Avoid Blackouts This Winter?”, 29 Temmuz, <<https://www.euronews.com/green/2022/07/29/what-is-the-eu-doing-to-cut-energy-consumption-and-avoid-blackouts-this-winter>>, (28 Ağustos 2022).
- Gürsoy, Y. (2009) “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, A. Kaya, S. Aydın-Düzgit, Y. Gürsoy ve Ö. Onursal (der.) *Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) ss. 55-72.
- Hatipoğlu, E. (2019) “Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Yazuları Serisi*, (44): 1-11.
- International Energy Agency (2022) “A 10-Point Plan to Reduce the European Union’s Reliance on Russian Natural Gas”, 3 Mart, <<https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-russian-natural-gas>>, (14 Ekim 2022).
- International Energy Agency (2022) “Oil Market and Russian Supply: Russia Plays an Outsized Role in Global Oil Markets”, 24 Şubat,

<<https://www.iea.org/reports/russian-supplies-to-global-energy-markets/oil-market-and-russian-supply-2>>, (23 Kasım 2023).

İklim Değişikliği Bakanlığı (2022) “Paris Anlaşması”, <<https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34>>, (23 Kasım 2023).

Le Billon, P. (2022) “Putin’s war on Ukraine dictates new priorities for energy security”, 18 Mart, <<https://policyoptions.irpp.org/magazines/putins-war-on-ukraine-dictates-new-priorities-for-energy-security/>>, (9 Nisan 2022).

Marsh, S. ve Chambers, M. (2022) “Germany Freezes Nord Stream 2 Gas Project as Ukraine Crisis Deepens”, 22 Şubat, <<https://www.reuters.com/business/energy/germanys-scholz-halts-nord-stream-2-certification-2022-02-22/>>, (26 Şubat 2022).

Musaoğlu, N. ve Özgöker, U. (2008) “Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(8): 73-98.

Novikau, A. (2021) “Conceptualizing and Redefining Energy Security: A Comprehensive Review”, J. Ren (der.), *China’s Energy Security: Analysis, Assessment and Improvement*, (Hong Kong: World Scientific Publishing Company) ss. 37-59.

Peker, H. S. ve Arslanoğlu, H. (2018) “Sanayi 4.0’ın Enerji Güvenliğine Olası Etkileri”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 20(2): 121-133.

Russell, M. (2020) *Energy Security in the EU’s External Policy: In-depth Analysis* (Brussels: Publications Office of the European Union).

Rühle, M. ve Grubliauskas, J. (2015) “Energy as a Tool of Hybrid Warfare”, *Research Paper*, (113): 1-7.

Siddi, M. (2018) “Identities and Vulnerabilities: The Ukraine Crisis and the Securitisation of the EU-Russia Gas Trade”, K. Szulecki (der.), *Energy Security in Europe, Divergent Perceptions and Policy Challenges*, (London: Palgrave Macmillan) ss. 251-273.

Statista (2022) “Average Monthly Electricity Wholesale Prices in Selected Countries in the European Union (EU) From January 2020 to August 2022”, 7 Mart, <<https://www.statista.com/statistics/1267500/eu-monthly-wholesale-electricity-price-country/>>, (8 Ekim 2022).

Surwillo, I. ve Slakaityte, V. (2022) “With Energy at Play in the Ukraine War, Everybody Pays”, 17 Mart, <<https://www.diiis.dk/en/research/with-energy-play-in-the-ukraine-war-everybody-pays>>, (10 Eylül 2022).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2022) “Avrupa Birliği’nin Çevre ve İklim Değişikliği Politikası”, 25 Ocak, <https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html>, (18 Ağustos 2022).

- T.C. DıŐıŐleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2022) ‘‘Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası’’, 14 Şubat, <https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html>, (05 Eylöl 2022).
- Tollefson, J. (2022) ‘‘What the war in Ukraine Means for Energy, Climate and Food’’, *Nature*, (604): 232-233.
- Trading Economics (2022) ‘‘EU Natural Gas’’, 4 Ağustos, <<https://tradingeconomics.com/commodity/eu-natural-gas>>, (10 Ekim 2022).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022) ‘‘Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni’’, 2022- 1 (Ocak-Mart) *Bülteni*, Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Konjonktür Değerlendirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Walt, S. M. (1991) ‘‘The Renaissance of Security Studies’’, *International Studies Quarterly*, 35(2): 211-239.
- Ycharts (2022) ‘‘Brent Crude Oil Spot Price’’, 3 Nisan, <https://ycharts.com/indicators/brent_crude_oil_spot_price>, (8 Ekim 2022).